

СРЕТО ТАНАСИЋ, ОГЛЕДИ О ЈЕЗИКУ СРПСКИХ ПИСАЦА.

Славистичко друштво Србије, Београд, 2022, 228.

Пред читаоцима је нова књига проф. др Срета Танасића „Огледи о језику српских писаца”. Ово дело садржи тематски различите студије о језику савремених српских писаца који су стварали у двадесетом веку и дали значајан допринос обликовању савременог српског књижевног/стандардног језика. Структуру књиге, поред *Увода*, чини осамнаест радова обједињених предметом истраживања, *Литература*, *Библиографски подаци о радовима* и *Белешка о аутору*. Главни предмет истраживања аутора су поједина питања синтаксе, морфологије и стилистике српског стандардног језика у различитим етапама његовог развоја у последњих 15–20 година. У Уводу књизи аутор истиче да је „данас општепозната чињеница да је српски стандардни језик раслојен на функционалне стилове, те да се при његовом опису и нормирању та чињеница мора узимати у обзир, језик писаца и на овоме плану и даље има значајно мјесто. Тако и у новије вријеме, кад је функционалностилска раслојеност језика позната чињеница, имамо граматикâ које своја правила извлаче искључиво из језика књижевности, а има и лингвиста који се занимају стандардним језиком који тврде да узор доброг језика јесу добри писци. С друге стране, све је више проучавалаца књижевног дјела који се осврћу на улогу језика у њему. Вјерујем да студије о језику писаца могу да буду од користи таквим истраживачима у показивању улоге језика у умјетничком обликовању књижевних дјела“ (стр. 5).

Већи број огледа посвећен је морфосинтаксичкој анализи реченице и, посебно, категоријама времена и простора путем анализе обимне језичке грађе из прозних дела српских писаца – Григорија Божовића, Радослава Брагића, Јована Дучића, Бранка Топића, Добрице Ћосића и Милоша Црњанског. У новије време расте интересовање српских лингвиста за проучавање језика српских писаца, међу којима је и професор Танасић. Већи број тема о којима се говори у овој књизи сасвим су нове и досад нису разматране у радовима других аутора. Тако, на пример, први пут се разматрају одређена питања језика и стила у делима И. Андрића и П. Кочића.

Као што смо напред истакли, највећи број огледа у овој књизи посвећен је синтаксичкој проблематици, али и другим питањима на језичкој грађи српских писаца. Стога ћемо се сасвим укратко осврнути на главне садржаје радова и на резултате истраживања аутора.

У првом раду ове књиге „Пасивне реченице у прози Иве Андрића” подробно се разматра употреба пасивних реченица у различитим прозним делима овог писца (Знакови поред пута, Жена на камену, Травничка хроника), с циљем да се утврди да ли је њихова фреквенција свуда иста. Посредством језичке анализе наведених дела аутор констатује да се она међусобно разликују у погледу присуства пасивних реченица у њима. Најчешће се јављају пасивне конструкције с трпним придевом. Анализом је показана функција, обим и карактер употребе пасивних реченица, што потврђује њихову све чешћу употребу у српском језику. То су реченице које су образоване у складу с принципима

пасивне дијатезе која је у директној опозицији према активној дијатези. Пошто се у нашим граматикама и данас често заобилази потпуније и системско представљање реченичних конструкција образованих у складу с принципима пасивне дијатезе, аутор аргументовано констатује да је „за српски језик је карактеристично да се пасив исказује двома конструкцијама: једна је конструкција са трпним придјевом и одговарајућим помоћним глаголом, друга је рефлексивна конструкција са прелазним глаголом у предикату, гдје је *се* присутно у реченици у функцији образовања пасивне реченице“. И једна и друга конструкција је хомонимична и не исказује само пасив. Важно је препознати ону синтаксичку јединицу у реченици којом се именује пацијенс и открива да у ситуацији исказаној предикатом учествује агенс. У раду „Декомпоновање глагола у роману На Дрини ћуприја Иве Андрића“ аутор након подробне језичке анализе констатује колико је ова појава, иначе карактеристична за модерне европске језике, па и за савремени српски језик, присутна у овом роману и какве су специфичности њене употребе у вези с природом самог књижевног дела. У раду „Безлична реченица у Травничкој хроници Иве Андрића“ говори се о једном типу простих реченица у језику овог дела. То су реченице које у својој структури не отварају место за граматички субјекат у номинативу, који је познат у литератури као безличне или имперсоналне реченице. Ово истраживање даје потпунији увид у то колико су те реченице присутне у наведеном Андрићевом роману и колика је разумењеност овога модела. У огледу „О реченичној кондензацији у Травничкој хроници Иве Андрића“ на језичкој грађи романа аутор разматра један вид реченичне кондензације у прози Ива Андрића – кад се реченица кондензује помоћу глаголске или девербативне именице. Минуциозном анализом обимније језичке грађе овог романа аутор је показао колико су глаголске именице као кондензатори реченице заступљене у једном прозном делу, како се испољава њихова актантна структура и учесталост њихове употребе у овом роману, као и у другим Андрићевим прозним делима. У раду „Простор и вријеме у приповијеткама Григорија Божовића“ аутор описује начин просторне и временске детерминације радње помоћу падежа односно предлошко-падежних конструкција у приповеткама овог значајног и неправедно занемареног српског књижевника и друштвеног радника, борца за ослобођење јужних српских територија из вишевековног турског ропства. У раду „Конкретно и универзално у прози Радослава Братића“ аутор се не задржава на лингвистичким анализама везаним за исказивање референцијалних и неререференцијалних радњи или ситуација, већ је првенствено настојао да покаже на који се начин у својој прози Радослав Братић служи језичким могућностима које му стоје на располагању код исказивања појединачног и уопштеног и како он те поступке уклапа у свој приповедачки поступак као целину. У раду „Из проблематике временских реченица у прози Радослава Братића“ реч је о једном типу временских реченица у прози овог савременог српског писца, иначе одличног познаваоца српског језика. Такве реченице с везницима повезују временску и управну клаузу са значењем временске сукцесивности и истицањем непосредног следа радње управне клаузе по извршењу радње временске клаузе. Анализом језичке грађе у прози овог писца аутор је скренуо пажњу на нека својства везника који се употребљавају у таквим реченицама у савременом српском језику и да се утврди има ли код овог писца каквих посебности у избору и употреби везника с тим значењем. Следећи оглед „Вријеме у прози Јована Дучића: реченица с везником *кад*“ посвећен је анализи начина употребе и учесталости временских реченица с везником *кад* у прозним делима Јована Дучића – Градови и химере и Благо

цара Радована. Аутор истражује колико се често ове реченице јављају и каква је њихова специфичност у наведеним делима, која спадају у специфичну врсту прозе. У инспиративном огледу „Међуоднос пишчевог језика и језика јунака у дијалошком дискурсу Кочићевих приповедака” аутор у својој језичкој анализи посматра обликовање дијалога у једном броју одабраних приповетка Петра Кочића. Реч је о проблему представљања туђег говора у приповедном тексту. Аутор аргументовано доказује како се уклапа дијалогски дискурс, као туђи говор, у приповедачки дискурс и како се међусобно односе ова два дискурса на примерима из дела Петра Кочића. Рад „Софка – живот у сјећањима” посвећен је роману Нечиста крв Боре Станковића. Аутор овог огледа констатује да је Бора Станковић у овом роману у значајној мери свој приповедачки глас дао главном лику романа – Софки. Она на свет око себе и бурна догађања у својој породици гледа првенствено кроз сопствени унутрашњи чулни живот, који писац у великој мери представља кроз њено сећање на прошлост. Враћање прошлости у Софкин живот и њена интензивна осећања која се у њој јављају, многе и сударају, карактеристика су овог романа. У раду „Вријеме у прози Бранка Ћопића: падежне конструкције” говори се о временским падежним конструкцијама у прозним делима Бранка Ћопића: Башта сљезове боје, Глава у кланцу ноге на вранцу, Доживљаји Николетине Бурсаћа, Не тугуј бронзана стражо. То посебно важи за Башту сљезове боје. Анализа је показала да писац веома често користи те конструкције као средство временског одређивања глагола. Оне често имају и стилску маркираност. Аутор је путем језичке анализе утврдио учесталост и специфичност употребе временских конструкција као једне од битних карактеристика језика Ћопићевог дела. Једна од посебно осетљивих тема ове књиге обрађена је у раду „О исказивању момента изненадности у прози за дјецу Бранка Ћопића”. У овом раду се говори о једном детаљу из језичке проблематике – о исказивању момента изненадности у прози за децу Бранка Ћопића. У питању је веома интересантан језички феномен који се нарочито открива приликом анализе оригиналног Ћопићевог хумора, какав се среће у његовој прози за децу. У другом раду „О дијалогу у прози Бранка Ћопића: глаголи у уводним конструкцијама” аутор на језичкој грађи Ћопићеве прозе анализира туђи говор у форми директног говора и закључује да се он у књижевном делу може преносити на два начина: без учешћа приповедача, а уз означавање графичким знацима да је реч о директном говору, или уз учешће приповедача, који својим ауторским текстом уклапа директни говор у књижевно дело помоћу приповедачевих уводних конструкција. Аутор овог рада открива да се у уводним конструкцијама јављају различите класе глагола, а избор одговарајућег глагола служи да се подробније представи туђи говор. Осим тога, глаголи, поред своје синтаксичке функције, указују и на то како се води дијалог међу јунацима дела, што говори и о њима самима. Веома снажан утисак на читаоца оставља рад „Вуковска линија у језику Кочићеве и Ћопићеве прозе” у којем аутор жели да покаже нека својства језика прозних дела ових писаца, имајући у виду чињеницу да су стварали у различитим временским периодима. Анализом језичке грађе из дела ових писаца аутор констатује да њихово књижевно дело „чврсто повезује заједнички крајишки завичај, а још више нити које су изведене из вуковске ризнице српске књижевности и српског језика“ и из богатства завичајног језика. Сасвим јасно је показано њихово умеће приповедања о завичају, селу и српском сељаку из Крајине, које се темељи на солидном владању народним и књижевним српским језиком. Вуковска линија у делима Петра Кочића и Бранка Ћопића представљала је пут и начин да из непресушног извора народног језика

узимају и у властитој језичкој радионици изграђују књижевни језик трајне вредности на вуковским начелима. Занимљиву морфосинтаксичку анализу срећемо у раду „Употреба везника *након што* у језику српских писаца”, где се на широј језичкој грађи анализира употреба овог везника који је иначе једно од најпрецизнијих средстава за успостављање значењских односа међу клаузама у сложеној реченици, као, рецимо, у случају временских зависносложених реченица. Аутор подвлачи да је статус овог везника донедавно био дискутабилан у српском стандардном језику и тражи одговор на питање да ли има разлика и колике су оне међу српским писцима из западних и источних делова српског језичког простора у употреби овог везника. Сложену и посебно занимљиву тему о изражавању времена у делима српских писаца аутор обрађује у два огледа. Први је „Вријеме у роману *Време смрти* Добрице Ћосића: изражавање појединачног и општег глаголским облицима”, где жели да покаже како се писац у том смислу служи једним од тих језичких средстава која му стоје на располагању и како Ћосић представља догађаје и ситуације у времену с погледом на разлику референцијално/нереференцијално именоване радњи и ситуација, и како користи репертоар глаголских облика за исказивање појединачног и општег у овом роману. Разлика између појединачног и мноштва, између референцијалног и неререференцијалног не исказује се само именицом већ и глаголима. У нашој научној литератури доскоро се није узимала у обзир разлика референцијално/неререференцијално, или конкретно/начелно, при исказивању радњи и ситуација глаголима. Стога овај рад проф. Танасића отвара један нови поглед на улогу језика не само у овом Ћосићевом роману него и у делима других писаца савремене српске књижевности. У другом огледу „Исказивање времена у Сеобама Милоша Црњанског” говори се о падежима с временским значењем. Ауторова анализа језика у овом делу Милоша Црњанског веома је интересантна јер је писац унео значајне новине у односу на језик књижевности свога времена. Реч је о оном књижевном језику који је познат под називом београдски стил. Црњански доноси извесне посебности у погледу употребе падежних конструкција за исказивање времена. То се односи на ширину избора конструкција из репертоара којим српски језик располаже, али и на начин коришћења падежа у овој функцији. У огледу „Собе Милоша Црњанског: на путу између стварног и жељеног – један могући језички аспект” реч је о томе како се писац служи језиком у стварању објективне слике света и сликању односа у њему. У овом истраживању аутор открива да у Сеобама Милоша Црњанског налазимо нови приступ синтакси у српској књижевности. Анализом језичке грађе романа аутор доказује како писац обликује реченицу у приказивању судбине српског народа и војника под крупном Аустрије. Бројне реченице овога романа карактерише деагентивизација и обезличавање, као и употреба пасивних и безличних реченица, што доприноси уметничкој слици света представљеној у роману.

На крају, можемо закључити да ова књига проф. др Срета Танасића садржи научно чврсто утемељене огледе, односно студије и представља значајан допринос србистици, тачније, бољем увиду у књижевноуметнички стил уопште, осавремењивању и прецизирању језичких норми савременог српског књижевног/стандардног језика. Све радове одликује јасан стил излагања чињеница и извођења закључака, а на основу минуциозне анализе обимне језичке грађе прозних дела српских писаца. Књига је намењена, пре свега, научној јавности, студентима и наставницима српског језика и књижевности у нашим школама, као и широј културној јавности. Различити садржаји ове књиге несумњиво могу послужити у универзитетској и школској настави

при решавању сложенијих морфосинтаксичких питања приликом тумачења појединих књижевних дела великих српских писаца. Такође, ова књига добро ће доћи и страним славистима, при проучавању оних тема о којима се у књизи говори.

Вучина Раичевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
vucinaraic@gmail.com